1 Zoeken we op! De docent als gebruiker en curator van open leermateriaal

Marjon Baas
Hogeschool Saxion en
ICLON, Universiteit Leiden

Robert Schuwer
Fontys Hogescholen

Docenten zijn vaak degenen die open leermaterialen ontwikkelen, delen en hergebruiken. Maar in welke mate vindt er al hergebruik plaats van open leermaterialen door docenten in het Nederlandse hoger onderwijs? En hoe beoordelen docenten open leermaterialen op kwaliteit en geschiktheid? De vraag centraal in dit artikel is hoe docenten op dit moment gebruik maken van open leermaterialen en hoe we hen (nog beter) kunnen ondersteunen om adoptie te bevorderen.

In de loop der jaren is uitgebreid onderzoek gedaan naar de barrières die de adoptie van OER in de weg staan. Cox & Trotter (2017) hebben de OER-adoptiepiramide geformuleerd om zo de verschillende factoren die bepalend zijn voor OER-adoptie in beeld te brengen. Uit dit model blijkt dat deze barrières te groeperen zijn in (technische) infrastructuur, toestemming, kennis over open leermaterialen, het kunnen vinden en gebruiken van open leermaterialen en toegang hebben tot relevante materialen van voldoende kwaliteit. In Nederland hebben docenten voldoende toegang tot infrastructuur zoals computers en internet. Wat betreft toestemming zijn instellingen in Nederland over het algemeen ondersteunend aan het gebruik van open leermaterialen, hoewel bij docenten vaak niet bekend is wat het beleid van een instelling in dezen is (Schuwer & Janssen, 2018). Het is echter essentieel dat docenten zich bewust zijn van open leermaterialen en hoe deze zich onderscheiden van andere leermaterialen. Dit blijkt vaak nog niet het geval te zijn (Baas, Admiraal & Van den Berg, 2019; Schuwer & Janssen, 2018). Docenten zijn vaak onzeker over de karakteristieke kenmerken van open leermaterialen en twijfelen of en hoe deze materialen in het eigen onderwijs gebruikt kunnen worden. Daardoor is het bijvoorbeeld lastiger om geschikte en kwalitatieve materialen te vinden en kan gebruik van niet-open leermaterialen (al dan niet met aanpassingen) leiden tot auteursrechtschending. Kennis van open leermaterialen is dan ook essentieel bij hergebruik van open leermaterialen. Dit aspect is beschreven in de bijdrage van Raj et al (2021) in deze thema-uitgave. In dit artikel hanteren we het hergebruikproces zoals geformuleerd in het model van Clements & Pawlowski (2012). Dit model (zie Figuur 1) definieert vijf fasen in het hergebruik van open leermaterialen, namelijk: zoeken, evalueren, aanpassen, gebruiken en (eventueel) terug delen.

Figuur 1. OER hergebruik proces (Clements & Pawlowski, 2012)

Dit model gebruiken we om inzichten uit recent onderzoek te structureren met het doel docenten in deze eerste vier fasen optimaal te ondersteunen.

Zoeken en evalueren

Het zoeken naar open leermaterialen is niet eenvoudig. Als docent moet je weten waar je kunt zoeken, niet alle open leermaterialen zijn ook gemakkelijk als zodanig herkenbaar en het kost veel tijd om in het brede aanbod te vinden wat je zoekt (Luo et al., 2019; Amiel, 2013). Veel open leermaterialen zijn dan ook verborgen in een oerwoud van repositories. Medewerkers van bibliotheek of mediatheek kunnen docenten ondersteunen bij het vinden van open leermaterialen, bijvoorbeeld door selecties aan te bieden van relevante materialen in een specifiek vakgebied. Toch wordt de uiteindelijke relevantie bepaald door de docent. Verschillende organisaties en instituten bieden daarom rubrieken aan om docenten in dit proces te helpen. Is het materiaal geschikt voor het eigen onderwijs? Wat is de kwaliteit? Hoewel deze rubrieken nuttig kunnen zijn, zijn de meeste niet empirisch getest (Yuan & Recker, 2015). We weten dus weinig over hoe docenten daadwerkelijk naar de kwaliteit en relevantie van open leermaterialen kijken. Om meer inzicht te krijgen in hoe docenten kwaliteit en relevantie op waarde schatten voor het eigen onderwijs, is dit in een recente studie nader onderzocht (Baas, Van der Rijst, Van den Berg, & Admiraal, submitted). Aangezien het beoordelen van de kwaliteit een persoonlijk proces is, werd de volgende definitie van kwaliteit gehanteerd: leermaterialen die: '*characterized by key characteristics which, from the teacher's point of view, have an essential significance and determine whether the aid will be included in the teaching process.'* (Karolçík et al., 2017, p.315). Docenten binnen hetzelfde vakgebied (bijvoorbeeld communicatie) kregen de vraag om een selectie van vier open leermaterialen te beoordelen tijdens een fysieke bijeenkomst. De docenten kregen hierbij de volgende vragen: 'Wat is je eerste indruk?' en 'Is het materiaal relevant voor jouw onderwijs?' De discussies ontstonden rondom deze vragen waarna ze gevraagd werd om af te sluiten met het beantwoorden van de vraag: 'Zou je het materiaal aanbevelen bij je collega's?' Het doel van de studie was om meer inzicht te krijgen in de elementen die docenten meenemen in hun beoordeling van de kwaliteit van open leermaterialen. Het doel was niet om te komen tot een algemeen kwaliteitsmodel voor open leermaterialen.

De resultaten laten zien dat docenten in de discussies elementen bespraken gerelateerd aan inhoud, ontwerp, gebruiksvriendelijkheid, betrokkenheid en leesbaarheid. Inhoud is daarbij het meest besproken. In Tabel 1 is een overzicht van de diverse onderdelen binnen deze vijf elementen zichtbaar. Dit wil echter niet zeggen dat alle docenten dezelfde eisen stelden aan het materiaal, maar wel dat dit elementen zijn waar docenten op letten bij het beoordelen van open leermaterialen (positief of negatief). De resultaten lieten daarnaast zien dat door deze materialen te bespreken met collega's, de bewustwording van open leermaterialen groter was geworden, dat docenten een positiever beeld hadden gekregen van open leermaterialen en dat ze meer inzicht hadden verworven wat betreft de praktische aspecten van het hergebruik van open leermaterialen in het eigen onderwijs.

Element	Onderdelen
Inhoud	Relevantie, scope, relatie met werkveld, juistheid, structuur
Ontwerp	Onderwijskundig ontwerp, granulariteit, vormgeving, wijze waarop informatie wordt aangeboden, ontwikkelaar, ontwikkeldatum van het materiaal
Gebruiksvriendelijkheid	Lay-out, mogelijkheden in navigatie, bruikbaarheid, mate van toegang, inzicht in voortgang van de student
Betrokkenheid	Opdrachten, video's, feedback op opdrachten, interactiviteit, inzicht in voortgang voor student
Leesbaarheid	Taal, niveau van de taal, manier van schrijven, lengte van de tekst

Tabel 1. Onderdelen binnen de vijf elementen die docenten benoemden in de discussies

Aanpassen en gebruiken

We weten nu meer over hoe docenten open leermaterialen evalueren, maar dit zegt nog weinig over het daadwerkelijk gebruik van deze materialen in het eigen onderwijs. In welke mate worden open leermaterialen al gebruikt in het eigen onderwijs? En hoe gebruiken docenten deze materialen? Maken ze aanpassingen of gebruiken ze het vooral 'as-is'? In een recente studie hebben de auteurs een vragenlijst uitgezet onder docenten in Nederland om hier meer inzicht in te krijgen. Aangezien we weten dat de term open leermaterialen niet voor alle docenten een bekend begrip is, hebben we niet specifiek gevraagd naar het gebruik van open leermaterialen maar in het algemeen gevraagd 1) welke leermaterialen ze binnen een specifieke cursus gebruiken en 2) waar deze materialen vandaan komen. Deze vragenlijst is achtereenvolgens uitgezet in drie groepen: docenten Verpleegkunde, docenten van Fontys Hogeschool ICT en docenten aan universiteiten en hogescholen in Nederland. Bij de laatste afname hebben we ook gevraagd naar de kennis van docenten over open leermaterialen. Bij docenten met kennis hebben we doorgevraagd naar hoe ze open leermaterialen gebruiken, en waarom.

Uit de resultaten blijkt dat de herkomst van de materialen verschilt per type materiaal. Materiaal dat moeilijk of tijdrovend is om zelf te ontwikkelen (zoals video's, studieboeken en foto's) worden meestal zonder aanpassingen hergebruikt van derden. Het is niet verwonderlijk dat de toegang tot deze bronnen vaak onbeperkt is, aangezien deze bronnen al door derden online beschikbaar worden gesteld. Hulpmiddelen die meer context-gebonden moeten zijn of over gespecialiseerde onderwerpen gaan, worden over het algemeen door de docenten zelf gemaakt. Deze bronnen zijn voornamelijk presentaties, assessments en oefeningen. De toegang tot deze bronnen is meestal beperkt tot de eigen instelling. De beperkte toegang tot materialen door anderen zijn in lijn met de bevindingen van Rolfe (2012). Zij stelde dat lokaal delen gebruikelijker is dan de formele manier van delen.

Een opvallend resultaat is dat beleid op het gebied van open leermaterialen nauwelijks een motivatie lijkt voor docenten om open leermaterialen te hergebruiken. Dit kan betekenen dat er geen (open) beleid is bij de instelling, dat het beleid onbekend is voor de docent of dat het geen bron van motivatie is. In de eerdere studie van Schuwer & Janssen (2018) bleek onbekendheid met beleid wel een drempel te zijn wanneer het open delen van leermaterialen betreft.

In de laatste meting onder docenten in Nederland hebben we ook gevraagd in welke mate docenten bekend zijn met open licenties. Ondanks dat bleek dat de meeste docenten bekend waren met open licenties, gaf slechts een derde van deze groep aan de licentie te controleren bij hergebruik van de materialen. Hoewel recent onderzoek van Seaman & Seaman (2020)

suggereert dat de bekendheid van open leermaterialen toeneemt, suggereert dit niet automatisch dat ook het formele, juiste hergebruik toeneemt. Waar eerder onderzoek aangaf dat beperkte adoptie verklaard zou kunnen worden door een gebrek aan bewustzijn over open leermaterialen, laten deze resultaten zien dat zelfs als docenten zich bewust zijn van open licenties, het controleren van de licenties voor hergebruik niet vanzelfsprekend is. We zouden hieruit kunnen concluderen dat docenten zich misschien wel vaker met open leermaterialen bezighouden dan de cijfers suggereren. Deze conclusie sluit aan bij de bevindingen van Beaven (2018) die stelt dat de meeste praktijken 'verborgen zijn en zich afspelen in de privéruimte' (p. 388). Dit verborgen hergebruik werd door David Wiley ook wel ‘dark-reuse’ van open leermaterialen genoemd (Wiley, 2009).

Tips om hergebruik te stimuleren per fase van het hergebruikproces

Op basis van de bevindingen doen we de volgende suggesties die kunnen bijdragen aan hergebruik van open leermaterialen:

Zoeken

- Ondersteuning bij vinden van geschikte bronnen en gebruiksmogelijkheden kan veelal vanuit bibliotheken worden gegeven. Wijs docenten daar op als dit nog onbekend is bij hen. Deze ondersteuning omvat ook advies over (open) licenties en voorwaarden voor hergebruik (zie ook de bijdrage van Moes & Kleijheeg (2021) in deze thema-uitgave)

Evalueren

- Laat docenten open leermaterialen gezamenlijk beoordelen. Door samenwerking met collega's binnen het eigen team worden discussies niet alleen afgestemd op de onderwijscontext van docenten, maar kan ook het beeld dat docenten van een specifiek materiaal hebben veranderen door de redenering van hun collega's.
- Focus vooral op deze gesprekken in het team gedurende curriculumhervormingen. Docenten gaven aan dat het lastig is om open leermaterialen te implementeren in lopende cursussen doordat het cursusontwerp al vastligt. Zorg voor ondersteuning door onderwijskundige adviseurs en/of bibliothecarissen tijdens deze gesprekken, zodat eventuele misconcepties over open leermaterialen of vragen hierover direct opgelost dan wel beantwoord kunnen worden.

Aanpassen

- Benadruk dat open leermaterialen aangepast mogen worden. Het blijkt dat docenten vaak twijfelen over of en hoe open leermaterialen aangepast mogen worden. Welke aanpassingen zijn nodig om een zogeheten *‘fit for purpose’* te creëren voor het gebruik van het materiaal in het eigen onderwijs? Zorg dat hier voldoende aandacht en ondersteuning voor is.

Hergebruik

- Omdat beleid op open leermaterialen nauwelijks invloed lijkt te hebben op bereidheid tot hergebruik, zouden activiteiten om hergebruik te verhogen vanuit een ‘bottom-up’-benadering kunnen worden opgezet. Daarbij moet ondersteuning zoals in deze bijdrage beschreven wel geborgd zijn.
- Hoewel het misschien sneller en gemakkelijker is voor docenten om leermaterialen te gebruiken zonder de licentie te checken, is het belangrijk om de nadruk te leggen op de gevolgen hiervan. Het benadeelt niet alleen de auteur van de bron, maar leidt ook tot

een verhoogd risico op een institutionele claim voor oneigenlijk gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal van de organisatie Stichting PRO.
- Voer binnen de opleiding/instelling een gesprek over het hergebruik van materialen in het onderwijs. Waar ontbreekt het op dit moment aan? Welke type materialen vinden studenten fijn om aangereikt te krijgen? En hoe wordt bijvoorbeeld aangekeken tegen het aanbieden van Engelstalige leermaterialen?

Referenties

Amiel, T. (2013). Identifying barriers to the remix of translated open educational resources. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, *14*(1), 126-144. DOI: 10.19173/irrodl.v14i1.1351

Baas, M., Admiraal, W., & Van den Berg, E. (2019). Teachers' Adoption of Open Educational Resources in Higher Education. *Journal of Interactive Media in Education, 2019*(1): 9, pp. 1-11. DOI: 10.5334/jime.510

Baas, M., Van der Rijst, R., Van den Berg, E., & Admiraal, W. (submitted). Would You Use It? A Qualitative Study on Teachers' Assessment of Open Educational Resources in Higher Education.

Beaven, T. (2018). 'Dark reuse': An empirical study of teachers' OER engagement. *Open Praxis*, *10*(4): 377–391. DOI: 10.5944/openpraxis.10.4.889

Clements, K. I., & Pawlowski, J. M. (2012). User-oriented quality for OER: Understanding teachers' views on re-use, quality, and trust. *Journal of Computer Assisted Learning*, *28*(1), 4–14. DOI: 10.1111/j.1365-2729.2011.00450.x

Karolčík, Š., Čipková, E., Veselský, M., Hrubišková, H., & Matulčíková, M. (2017). Quality parameterization of educational resources from the perspective of a teacher. *British Journal of Educational Technology, 48*(2), 313–331. DOI: 10.1111/bjet.12358

Moes, S., & Kleijheeg, W. (2021). *De bibliotheek als gids in de jungle van digitale leermaterialen. Thema-uitgave Hergebruik van open leermaterialen*. SURF: Utrecht.

Luo, T., Hostetler, K., Freeman, C., & Stefaniak, J. (2019). The power of open: Benefits, barriers, and strategies for integration of open educational resources. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, *35*(2), 140-158. DOI: 10.1080/02680513.2019.1677222

Raj, R., Zhuk, M., van Rij, F. & Beldhuis, H. (2021). Shifting gears towards reuse and co-creation of OER: New skill sets for sustainable staff development. In *Thema-uitgave Hergebruik van leermaterialen*. SURF: Utrecht.

Rolfe, V. (2012). Open educational resources: staff attitudes and awareness. *Research in Learning Technology*, *20*(1). DOI: 10.3402/rlt.v20i0/14395

Schuwer, R., & Janssen, B. (2018). Adoption of Sharing and Reuse of Open Resources by Educators in Higher Education Institutions in the Netherlands: A Qualitative Research of

Practices, Motives, and Conditions. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, *19*(3). DOI: 10.19173/irrodl.v19i3.3390

Seaman, J. & Seaman, J. (2020). Inflection Point: Educational Resources in U.S. Higher Education, 2019. Bay View Analytics. Geraadpleegd van https://www.onlinelearningsurvey.com/reports/2019inflectionpoint.pdf

Wiley, D. (2009). *Dark Matter, Dark Reuse, and the Irrational Zeal of a Believer*. Geraadpleegd van https://opencontent.org/blog/archives/905

Yuan, M., & Recker, M. (2015). Not All Rubrics Are Equal: A Review of Rubrics for Evaluating the Quality of Open Educational Resources. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, *16*(5). DOI: 10.19173/irrodl.v16i5.2389